

## **Aldri mer 9. april?**

Av Bjørn Tore Rosendahl, Undervisningsleder ved Stiftelsen Arkivet

9. april er det 70 år siden Norge ble en del av 2. verdenskrig. I årene etter krigen ble «Aldri mer 9. april!» et slagord som skulle minne om hva som kunne skje dersom landet ikke hadde et sterkt forsvar og en trygg militær alliansetilknypning. Så lenge vi levde under den kalde krigens trusselbilde var henvisningen til historiens lærdom fra 9. april et sterkt argument og et mektig politisk instrument. Men verden har forandret seg. Nye trusselbilder har erstattet de gamle, og i dag slår ikke slagordet like hardt. En liten indikasjon på dette får vi ved et Google-søk. «Aldri mer 9. april» får kun 1.720 treff, mens «Lik lønn for likt arbeid» til sammenlikning får 41.000 treff.

At verden endrer seg fører altså til at hva man kan lære av den endres. I tillegg endres også selve bildet vi har av historien. Og når bildet av 2. verdenskrig forandrer seg, påvirkes også konklusjonene av hva man kan lære av den. Det er en annen årsak til at slagordet «Aldri mer 9. april!» er på vei inn i den offentlige glemmeboka. Fokuset på 9. april er spesielt knyttet opp til Norges erfaringer fra 2. verdenskrig. Men i de senere år har det blitt mer og mer vanlig å se krigshendelsene i Norge i sammenheng med det som skjedde ellers i Europa. Det er både viktig og riktig. Krigen i Norge kan ikke sees isolert uten å ta med aktører og hendelser utenlands. Og motsatt kan man spørre: Hvilke aktører og hendelser fra Norge hadde betydning for krigsutfallet i Europa? Det mest nærliggende å trekke fram da er den norske handelsflåten og krigsseilernes innsats. Interessant er det også å spørre om opprullingen av den store hemmelige militære organisasjonen på 5.000 mann som major Arne Laudal hadde bygget opp i Agder og Rogaland, bidro til å styrke Berlins tro på at en alliert invasjon kunne komme i Norge. Nazi-Tyskland brukte store menneskelige og materielle ressurser til å bygge og holde "Festung Norwegen".

De siste årene har vi også sett et økende fokus på de russiske fangene som var i Norge under krigen. Både krigsfanger og sivile ble fraktet til Norge for å arbeide under brutale slaveliknende vilkår. Fortsatt er det ikke så mange som vet at det i Norge var flere russere enn nordmenn som mistet livet som følge av krigen. I bunn og grunn skyldtes dette nazismens gradering av mennesker etter rase, noe som slo heldigere ut for nordmenn enn for russere. I vår historieformidling bør vi nettopp derfor ikke gå i samme felle og vurdere et norsk menneskeliv som mer verdifullt enn et russisk.

Det er også viktig å bryte med forenklete bilder av «gode nordmenn og onde tyskere». Derfor har det f.eks. vært viktig å avdekke nordmenns deltakelse og ansvar i deportasjonen av de norske jødene. I de aller fleste tilfeller var det norske – og ikke tyske – politifolk som stod for selve arrestasjonene. Karl Marthinsen var sjefen for det norske statspolitiet og svært ivrig i denne tjenesten. Dette dokumenteres i filmen "Strengt hemmelig" som nylig gikk på kino. Her gis det et nærbilde av Marthinsen og hans ansvar for deportasjonen av de norske jødene.

Det mest interessante aspektet ved "Strengt hemmelig" er kanskje likevel hvordan historien setter sine dype spor, både blant ofre og overgripere, men også for generasjonene som følger etter. 70 år etter krigsutbruddet kan det virke merkelig at det fortsatt er spørsmål som er vonde, vanskelige eller tabu å ta opp. Men det bør i alle fall gjøre oss ydmyke i møte med personer som kommer til vårt land med langt ferskere krigserfaringer i bagasjen.

Med økt avstand til hendelsene har det blitt lettere å trekke fram de ubehagelige sidene ved seierherrenes opptreden etter krigen. For eksempel har viktig dokumentasjon om overgrep og uverdige behandling av tyskerjenter og tyskerbarn kommet mer fram de senere årene. Det har også manglende oppfølging av f.eks. krigsseilere, kommunistabotører eller andre glemte grupper som har måttet kjempe for sin krigspensjon. Dette må ikke sees på som et forsøk på å viske ut forskjellene mellom frontene under 2. verdenskrig. Det går fortsatt an å si at det var en rett og en gal side, uten anførselstegn. Snarere er det slik at skal vi kunne ta lærdom av denne krigen, må vi også

våge å se på de feil og overgrep de som kjempet mot nazismen stod ansvarlige for.

Likevel er det nettopp de verdimeslige sidene som gjør 2. verdenskrig aller mest aktuell og viktig å lære om og av. Holocaust symboliserer og markerer dette så tydelig. Når ca. 25.000 norske elever årlig reiser på skoleturer til Auschwitz, skal det være med fokus på toleranse og menneskerettigheter for å forebygge rasisme, antisemittisme – gjennom å se og kjenne på de bitre historiske erfaringer Europa har gjort. I denne sammenhengen blir 9. april mindre viktig.

Dreiningen fra å se på 2. verdenskrig med nasjonale briller, til å se på krigen mer fra internasjonale og verdimeslige perspektiver, er naturligvis ikke noe særegent for Norge. Det kan også forklare noe av den sterke veksten i interessen for denne krigen. Mot slutten av 1990-tallet poppet det opp ulike institusjoner med utgangspunkt i 2. verdenskrig rundt omkring i Europa, så også i Norge.

Tidspunktet for etableringen av Stiftelsen Arkivet i 1999 kan på en måte sees på som tilfeldig, ettersom det kom som et resultat av at Statsarkivet i Kristiansand måtte flytte for å få større lokaler. Men samtidig ville neppe institusjonen fått sin form og innhold uten de strømningene som rørte seg på den tiden.

Stiftelsen Arkivet er et av flere regionale sentre som norske myndigheter de siste 10 årene har bygget opp for å formidle ulike sider ved 2. verdenskrig. Disse har et klart oppdrag som kan leses ut fra hva institusjonene kalles i Statsbudsjettet: «Freds- og menneskerettssentre». Her ligger det en klar føring på at den gamle historien skal trekkes inn i en dagsaktuell virkelighet og brukes i møte med f.eks. rasisme eller antisemittisme i dag. Den samme måten å lære av 2. verdenskrig, ser vi også blant liknende institusjoner ellers i Europa.

Men hva skal vi sette som lærdommen fra 9. april i 2010? Et forslag er som påminnelse om at vi aldri mer skal tro at man kan stenge verden ute. Fram til 9. april 1940 var håpet at Norge skulle klare å holde seg utenfor andre verdenskrig, slik landet maktet under den første. Men verden, teknologien og politikken hadde forandret seg mellom 1918 og 1940, og Norge ble tvunget ut av tilskuerrollen. Slik sett er 9. april en dato som kan tjene som en påminnelse om at Norge var og er nødt til å forholde seg til det som skjer utenfor landets grenser. Dette gjelder også i dag, bare i enda større grad. Krieger, konflikter, flyktningstrømmer og klimaendringer angår oss uansett hvor i verden det skjer. Dette gjelder selvsagt ut fra et moralsk aspekt, men også ut fra vår egen interesse og hensynet til de som kommer etter oss.